

КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Пахомов І.В., старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

З позицій когнітивної психології соціальна відповідальність особистості розглядається як результат розвитку морального мислення, соціального пізнання та здатності людини оцінювати наслідки власних дій для інших людей і суспільства загалом. Важливе значення у цьому контексті мають процеси морального судження, формування цінностей, розвиток саморегуляції та усвідомлення соціальних норм [1-6].

У своїх дослідженнях морального розвитку Жан Піаже показав, що особистість формується поступово в процесі когнітивного розвитку та соціальної взаємодії. Саме перехід від гетерономної до автономної моралі створює підґрунтя для формування відповідальної поведінки, оскільки особистість тоді починає керуватися не лише зовнішніми вимогами, а й внутрішнім розумінням моральних норм [5].

Лоуренс Кольберг запропонував одну з найвідоміших моделей розвитку моральної відповідальності. Згідно з його теорією, він проходить шість послідовних стадій, об'єднаних у три рівні: доконвенційний, конвенційний і постконвенційний. Саме постконвенційний рівень характеризується здатністю особистості керуватися універсальними моральними принципами, такими як справедливість, права людини та соціальна відповідальність [4].

У межах теорії Л. Кольберга соціальна відповідальність розглядається як результат досягнення високого рівня морального розвитку, коли людина здатна оцінювати соціальні ситуації з позиції загальнолюдських цінностей і приймати рішення, керуючись принципами справедливості та морального обов'язку.

Тобто, розвиток соціальної відповідальності тісно пов'язаний із розвитком морального мислення та здатності до морального судження [4].

У межах соціально-когнітивно теорії Альберта Бандури поведінка людини пояснюється взаємодією трьох основних чинників: особистісних характеристик, поведінкових реакцій та впливу соціального середовища. Центральним поняттям його теорії є механізм саморегуляції, який дозволяє людині контролювати власну поведінку відповідно до внутрішніх стандартів і соціальних норм [3].

А. Бандура підкреслював, що формування відповідальної поведінки значною мірою залежить від процесів соціального навчання. Люди засвоюють моделі поведінки, спостерігаючи за діями інших осіб, насамперед значущих соціальних моделей. Через механізм наслідування та ідентифікації формуються соціальні установки, моральні переконання та уявлення про відповідальну поведінку. Важливу роль у цьому процесі відіграє також розвиток самоефективності – віри людини у власну здатність діяти ефективно та досягати поставлених цілей. У контексті соціальної відповідальності вона набуває особливого значення, оскільки визначає готовність людини брати на себе відповідальність за вирішення соціальних проблем та активно діяти у суспільному середовищі. Люди з високим рівнем самоефективності більш схильні до соціально активної поведінки, участі у громадській діяльності та прийняття відповідальних рішень [3].

На соціальному контексті розвитку особистості акцентував увагу також Лев Виготський, підкреслюючи, що пізнавальні процеси формуються через взаємодію з іншими людьми, звертав увагу на роль соціального середовища в розвитку соціальної відповідальності через процеси внутрішнього усвідомлення і саморегуляції [6].

Важливі аспекти соціальної відповідальності, зокрема, у контексті ефекту груп, досліджував Еліот Аронсон. У своїй теорії когнітивного дисонансу він показує, як внутрішні суперечності між переконаннями та діями можуть привести до змін у ставленні до соціальної відповідальності, коли особистість усвідомлює своє ставлення до соціальних норм [2].

Дослідження соціальної відповідальності Філіпа Зімбардо показують, як групові норми можуть або обмежувати, або сприяти моральній поведінці. Його експерименти яскраво показали, як когнітивні процеси, як соціальна ідентифікація та групова роль, можуть посилювати або ослаблювати соціальну відповідальність [1].

Таким чином, у когнітивній психології соціальна відповідальність розглядається як результат складних взаємодій когнітивних процесів, таких як оцінка ситуації, прийняття рішень і моральні роздуми. Особливу увагу приділяють тому, як люди інтерпретують соціальні ситуації, оцінюють моральні дилеми і приймають рішення на основі цих оцінок. Когнітивні теорії вказують, що соціальна відповідальність не є лише емоційним чи моральним імпульсом, а також результатом усвідомлення та аналізу соціальних норм і обов'язків.

Список використаних джерел

1. Зімбардо Ф. Ефект Люцифера. Чому хороші люди чинять зло. Київ: Yakaboo Publishing. 2024. 552 с.
2. Aronson E. The Social Animal. 12th ed. New York: Worth Publishers, 2018. 528 p.
3. Bandura A. Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective on Human Nature. New York. John Wiley and Sons Ltd. 2023. 240 p.
4. Kohlberg L. Approach to Moral Education Washington. Columbia University Press. 1991. 322 p.
5. Piaget J. Judgement and Reasoning in the Child. Paris. Taylor & Francis. 1999. 206 p.
6. Vigotsky L.S. The Collected Works: Problems of the Theory and History of Psychology. New York: Springer. 2012. 426 p.